

10. Про Державний Гімн України: Закон України від 06.03.2003 р. № 602-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15> (дата звернення 03.05.2017).

11. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.

УДК 343.13

КОНЮШЕНКО Я. Ю.

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питань становлення та розвитку інституту пред'явлення для впізнання у кримінальному процесі України. На виконання поставленої мети здійснено детальний аналіз окремих нормативно-правових актів Київської Русі, Західної Європи, Великого князівства Литовського, Російської імперії та України. Звертається увага на той факт, що у положеннях КПК України 1960 р. законодавець вперше закріпив впізнанням в якості самостійної слідчої дії, при цьому залишивши поза увагою ряд важливих чинників, які, на жаль, мають місце і в КПК України 2012 р. На підставі цього автором пропонується власне бачення вирішення окремих законодавчих прогалин.

Ключові слова: кримінальний процес, генезис, пред'явлення для впізнання, слідча (розшукова) дія, акти законодавства.

Статья посвящена исследованию вопросов становления и развития института предъявления для опознания в уголовном процессе Украины. Для выполнения поставленной цели осуществлен подробный анализ отдельных нормативно-правовых актов Киевской Руси, Западной Европы, Великого княжества Литовского, Российской империи и Украины. Обращается внимание на тот факт, что в положениях УПК Украины 1960 г. законодатель впервые закрепил опознание в качестве самостоятельного следственного действия, при этом оставил без внимания ряд важных вопросов, которые, к сожалению, имеют место и в УПК Украины 2012 г. На основании этого автором предлагается собственное видение решения отдельных законодательных пробелов.

Ключевые слова: уголовный процесс, генезис, предъявление для опознания, следственное (розыскное) действие, акты законодательства.

The article is devoted to the study of the formation and development of the institution of presentation for identification in the criminal process of Ukraine. To achieve this goal, a detailed analysis of individual regulatory legal acts of Kievan Rus, Western Europe, the Grand Duchy of Lithuania, the Russian Empire and Ukraine was carried out. Attention is drawn to the fact that in the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine in 1960, the legislator for the first time fixed identification as an independent investigative action, while ignoring a number of important issues, which, unfortunately, also exist in the Code of Criminal Procedure of Ukraine in 2012. the author offers his own vision of resolving certain legislative gaps.

Key words: criminal procedure, genesis, presentation for identification, investigative (search) action, legislative acts.

© КОНЮШЕНКО Я. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу (Національна академія внутрішніх справ)

Постановка проблеми. Доказування обставин вчиненого кримінального правопорушення та причетності до нього конкретних осіб є неможливим без проведення слідчих (розшукових) дій. Серед їх вичерпного переліку, що можуть бути проведені в кримінальному провадженні, важливе значення має пред'явлення для впізнання, підстави та процесуальний порядок якого регламентуються положеннями чинного кримінального процесуального законодавства. Втім, зазначений чинник не виключає певних труднощів як організаційного, так і процесуального характеру, які в деяких випадках безпосередньо призводять до втрати доказів, а ще гірше до порушень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, що визнані такими не лише органами судової влади України, а й прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (наприклад, рішення у справі «Джулай проти України» від 3 квітня 2014 р.) [1].

Пред'явлення для впізнання відносно недавно знайшло своє закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві, незважаючи на те, що відсутність його чіткої процесуальної регламентації в минулому не перешкоджало правозастосовним органам використовувати його в якості одного із способів отримання доказів. Детальний науковий аналіз даної слідчої (розшукової) дії, як і удосконалення нових форм пред'явлення для впізнання, є неможливим без дослідження питань його становлення та історичного розвитку, зокрема від першої згадки в актах законодавства до наших часів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним дослідженням окремих криміналістичних та процесуальних основ інституту впізнання в різні часи присвятили свою увагу такі провідні вітчизняні та зарубіжні правники, як Ю.П. Аленін, І.В. Басиста, Т.А. Вольська, В.І. Галаган, А.Я. Гінзбург, В.А. Колесник, В.О. Коновалова, О.П. Кучинська, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, М.С. Строгович, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, С.А. Шейфер, Ю.П. Шепітько та ін. Роботи цих та інших науковців мають важливе як наукове, так і практичне значення з питань становлення та розвитку пред'явлення для впізнання як окремої слідчої дії, однак окремі його аспекти потребують подальшого вивчення. Перш за все, окреслений чинник є нагальним у зв'язку з імплементацією міжнародно-правових актів, що визначають принципи здійснення правосуддя до правової системи України, а також з урахуванням динамічних змін у кримінальному процесуальному законодавстві та запровадження відповідних новацій, направлених на підвищення ефективності кримінального провадження як в цілому, так і під час пред'явлення для впізнання.

Формування цілей. Мета статті полягає у дослідженні окремих питань, що стосуються генезису інституту пред'явлення для впізнання за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Виявлення історичних тенденцій розвитку вітчизняного кримінального процесу, зокрема й становлення та розвитку пред'явлення для впізнання, на нашу думку, дасть змогу сформулювати потрібний вектор розуміння теоретико-процесуальних основ цієї слідчої (розшукової) дії. Слід зазначити, що досліджувана слідча (розшукова) дія не є статичною, адже протягом століть постійно удосконалюється, у зв'язку з чим не втрачає своєї актуальності. Свого часу, розкриваючи значення пред'явлення для впізнання, М.С. Строгович зазначав, що цей прийом відомий протягом багатьох століть, оскільки існував у кримінально-процесуальних системах усіх часів [2, с. 318]. Ми повністю згодні з вчених, що наочно засвідчить проведене нижче дослідження.

Дії, які сьогодні називаються допитом, обшуком, впізнанням та інші окремі процесуальні, згадуються у таких книгах як Біблія та Коран [3, с. 76]. Перші згадки щодо законодавчого закріплення та використання впізнання у процесі доказування на теренах колишньої України мають місце ще за часів короткої редакції Руської Правди, де з 43 статей цього документа впізнання регламентується у чотирьох із них (ст. ст. 11, 13, 14, 16). Так, наприклад, за випадків пропажі речі або челядина оголошувався «заклич», тобто оповіщення про пропажу та запрошення усіх членів громади за зазначеними в ньому ознаками шукати втрачений об'єкт. Якщо в ході «гоніння» сліду вилучалося викрадене, особа, у якої останнє було вилучено, могла послатися на сумлінність його придбання в іншій особі. За таких випадків «гоніння сліду» переростало в «звід», який за своєю сутністю представляв собою послідовність очних ставок між власниками викраденого з метою встановлення викрадача [4, с. 40-41]. Аналогічні положення також прослідковуються і в деяких джерелах Західної Європи V-VI століття, зокрема у законодавчому акті древніх франків «Салічній правді», де мають місце статті «Про переслідування по слідах», «Про розшук». Для встановлення тотожності, згідно цього закону, впізнанням підлягали раб, кінь, бик та будь-які речі [5, с. 16, 20].

Подальшого розвитку досліджувана інституція набула у Соборному уложенні 1649 р. Згідно приписів зазначеного нормативно-правового акта затримані злочинці публічно піддава-

лися покаранню на місці вчинення злочину. Крім того, дані про цих осіб широко оголошувалися в публічних місцях, описувалися їх прикмети, що в подальшому сприяло впізнанню населенням даних осіб [6, с. 391]. Досліджуючи питання генезису впізнання, А. В. Самко також звертає увагу на той факт, що у Соборному уложенні передбачалася необхідність детального опису прикмет викраденого майна [7, с. 321]. До того ж вказувалось на необхідність пред'явлення для впізнання особи не на однині, а серед багатьох [8, с. 45]. На підставі викладеного можна стверджувати, що на окресленому етапі розвитку суспільних відносин започатковувались умови для більш належного проведення пред'явлення для впізнання, які лягли в основу подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Здійснюючи аналіз норм процесуального права, що містилися в Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 р.р. (далі – Статути), юрисдикція яких розповсюджувалась на частину нашої держави, О. М. Хлус наголошує на тому, що в їх положеннях з-поміж інших понять безпосередньо згадується і про впізнання (узнавання) [9, с. 484]. До особливостей кримінального процесу зазначеного періоду за Статутами слід віднести те, що протоколи слідчих дій не складалися. Проте результати усіх своїх службових дій, в тому числі у зв'язку зі злочинними діяннями, «возний» записував до судової книги, з якої потім робив виписки («реляції»), які розглядалися в суді як докази [10, с. 327]. Отже, і в Статутах мали місце приписи, що стосувалися як самого впізнання, так і безпосередньо фіксації його проведення.

З прийняттям Зводу законів Російської імперії 1832 р. суттєвих змін у досліджуваній інституції не відбулося. Окремих норм, що регламентували порядок проведення пред'явлення для впізнання у даному законі не передбачалося, хоча фактично воно як і раніше застосовувалося, але в рамках такої слідчої дії як очна ставка [4, с. 46].

Основні підходи до створення системи слідчих дій, як окремого інституту, на території Російської імперії, до складу якої входила більшість сучасної України, вперше були визначені Статутом кримінального судочинства 1864 р. (далі – Статут 1864 р.). Положення про усі слідчі дії були розміщені в другому розділі Статуту 1864 р. «Про попереднє слідство», а також у главах четвертій, п'ятій та сьомій. Водночас пред'явлення для впізнання, як самостійної слідчої дії, у даному нормативно-правовому акті не передбачалося. У практичній площині воно як і раніше ототожнювалося з очною ставкою і проводилося відповідно до вимог ст. 452 Статуту 1864 р., в якій визначався порядок її проведення [11].

Після Жовтневого перевороту 1917 р. основні нормативно-правові акти, які здійснювали регламентацію кримінально-процесуальної діяльності, а саме КПК України 1922 р. [12] та КПК України 1927 р. [13] не передбачали окремих положень щодо досліджуваної слідчої дії. Тим часом, значний внесок у регламентацію як процедури, так і тактики пред'явлення для впізнання в зазначений період був внесений В. І. Громовим. Зокрема, автор у своїй роботі «Дізнання і попереднє слідство (теорія і техніка розслідування злочинів)» (1925 р.), досліджуваному питанню присвятив окрему главу «Акт пред'явлення особи під час дізнання та попереднього слідства». У цій главі вчений особливу увагу акцентував на доцільності ретельної перевірки показань впізнаючих, за випадків, коли виникали обгрунтовані сумніви в достовірності результатів впізнання, шляхом проведення слідчого експерименту («дослідду»), допиту свідків, огляду місця події. Крім цього, вказувалось на необхідність складання протоколу даної слідчої дії та участі при її проведенні понятих [14, с. 189-191].

У контексті розгляду даного питання слід зазначити, що незважаючи на відсутність чіткої процесуальної регламентації пред'явлення для впізнання в положеннях законодавства вищевказаного періоду, не перешкоджало використовувати його в якості одного зі способів отримання доказів. Так, детальний аналіз юридичної літератури першої половини ХХ ст. вказує не те, що більшість правників того часу, а саме А. І. Вінберг, І. М. Гуткін, М. С. Строгович, М. О. Чельцов [15, с. 285-286; 16, с. 160-161; 17, с. 82-83; 18, с. 387] визначали впізнання як одну з особливих форм допиту. У зв'язку з цим Є. Д. Лук'янчиков, Ю. А. Чаплинська та інші науковці не безпідставно наголошують на тому, що таке ставлення до впізнання не відображало справжньої природи даної слідчої дії, а інколи взагалі призводило до значних помилок під час її проведення. Так, впізнання проводилось у ході допиту, очної ставки, причому не завжди дотримувались процесуальні гарантії, що тягнуло за собою втрату доказового значення отриманих результатів [19, с. 8; 20, с. 267].

Втім, із середини 50-х років ХХ ст. на особливості проведення впізнання звертали увагу прихильники протилежної точки зору, які обгрунтували самостійний характер впізнання як окремої слідчої дії та доводили, що його неможна розглядати ні з процесуальних, ні з криміналістич-

них позицій як одну з форм допиту свідка. Зазначені чинники, а також систематичне обговорення та розробка процесуального порядку і тактики проведення пред'явлення для впізнання у роботах цілої низки науковців, зокрема, В. Д. Арсеньєва «Процесуальна природа впізнання» [21], Г. І. Кочарова «Впізнання на попередньому слідстві» [22], В. О. Коновалової «Тактика допиту з метою впізнання» [23], М. В. Терзієва «Криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності» [24], П. П. Цветкова «Впізнання на стадії попереднього слідства» [25], а також його широке застосування правозастосовними органами сприяло закріпленню впізнання в якості самостійної слідчої дії як у КПК України 1960 р. [17], так й інших республік пострадянського простору. Так, у ст. ст. 174-176 КПК України 1960 р. мали місце положення, що безпосередньо стосувались питань про порядок проведення впізнання, об'єкти, суб'єкти пізнання та способи фіксації результатів впізнання. Зокрема, до суб'єктів впізнання було віднесено свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Зі свого боку до об'єктів впізнання віднесено особу та предмет. До того ж регламентувалась процедура проведення впізнання особи за зовнішніми ознаками та впізнання предмета: а) впізнаючи попередньо допитувались про зовнішній вигляд і прикмети особи або предмета за яких можуть їх впізнати; б) особа пред'являлась впізнаючому разом з іншими особами тієї ж статі у кількості не менше трьох, які не мали різких відмін у зовнішності та одягу, а предмети в числі інших однорідних предметів; в) при необхідності впізнання могло проводитися по фотознімках; г) пред'явлення для впізнання проводилось в присутності понятих; г) фіксація порядку проведення та результатів впізнання проводилась у протоколі.

Згодом на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13 січня 2000 р., зокрема і з метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, правозастосовні органи у виняткових випадках мали можливість здійснювати пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (ч. 4 ст. 174 КПК України) [27].

Не втративши свого значення, а навпаки довівши свою ефективність та незамінність в практичній площині щодо встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, за КПК України 2012 р. (ст. ст. 228-232) пред'явлення для впізнання ввійшло до системи слідчих (розшукових) дій [28]. Так, у порівнянні з КПК України 1960 р., його положення окремою нормою визначають порядок пред'явлення для впізнання трупа (ст. 230 КПК України). З-поміж інших новацій кримінального процесу слід відмітити можливість проведення впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України). Втім, як і в попередньому КПК України, досліджувана слідча (розшукова) дія має ряд недоліків, зокрема, відсутнє тлумачення поняття «пред'явлення для впізнання», не визначено мети його проведення тощо. Крім того, законодавець з незрозумілих причин у ч. 1 ст. 228 КПК України та ч. 1 ст. 229 КПК України, де йдеться про передумови проведення пред'явлення для впізнання, замість терміну «допит» використовує «опитування», за результатами якого має складатися відповідний протокол. До того ж пред'явлення для впізнання тварин на сьогодні законодавством не регламентується, але процес такого впізнання здійснюється з дотриманням тих самих криміналістичних прийомів, що використовуються за пред'явлення для впізнання речей, яких згідно ч. 2 ст. 229 КПК України має бути у кількості не менше трьох. Однак за випадків, що стосуються екзотичних тварин або яких у природі залишається не так багато, зазначені приписи виконати неможливо. Вважаємо, що для вирішення цього питання варто звернути увагу на правила пред'явлення для впізнання трупа, на який також не поширюється загальноновстановлений порядок впізнання.

Висновки. Підводячи підсумки варто констатувати, що пред'явлення для впізнання має давні історичні витоки. Втім, з часу його закріплення як самостійної слідчої дії і до сьогодні окремі її аспекти залишились без належної процесуальної регламентації. В рамках нашого дослідження звертається увага лише на окремі положення законодавства, що передбачають процедуру пред'явлення для впізнання, які разом із багатьма іншими потребують подальшого розроблення та закріплення в положеннях КПК України.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 3 квітня 2014 року у справі «Джулай проти України» (case of Dzhulay v. Ukraine), заява 24439/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a12#Text.
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Москва. Изд-во Академии наук СССР, 1958. 704 с.
3. Кубеев М. Н. Сто великих легенд и мифов мира. Москва: Вече, 2010. 256 с.

4. Крылов В. В. История развития приемов предъявления личности для опознания. *Вестник Московского ун-та. Сер. Право.* 2000. № 4. С. 40-48.
5. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. Государство древних франков, Англо-Саксонское государство, Англия, Германия, Испания, Италия, Франция, Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехия, Югославия / Под ред. акад. В. М. Корецкого. Москва. Госюриздат, 1961. 950 с.
6. Памятники русского права: Вып. 6. Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. Москва. 1957. 503 с.
7. Самко А. В. До питання про становлення пред'явлення до впізнання як самостійної слідчої дії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер. Юридичні науки.* 2012. Т. 25 (64). № 1. 2012. С. 319-325.
8. Самошина З.Г., Крылов В.В. Предъявление для опознания на предварительном следствии : учеб. пособие. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2010. 90 с.
9. Хлус А. М. Значение статутів Великого княжества Литовского в становлении криміналістических знаний и разработке методов расследования и розыска. *Гісторыя і сучаснасць: беларуская дзяржаўнасць ва ўсходнееўрапейскім цывілізацыйным кантэксце* : зб. навук. прац, прысвеч. 90-годдзю з дня нарадж. праф. І. А. Юхо / Беларус. дзярж. ун-т, Юрид. фак., Юрид. каледж ; рэдкал.: С. А. Балашэнка (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : Бизнесофсет, 2012. С. 482-489.
10. Доўнар, Т. І. Статут Вялікага княства Літоўскага / Т. І. Доўнар, У. М. Саголін, Я. А. Юхо; рэдкал.: Т. І. Доўнар [і інш.]. Мінск: Тэсей, 2003. 352 с.
11. Уставъ уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. При участии: А.И. Кони, В.К. Случевского и др. (Подъ общей ред. проф. М.Н. Гернета). Москва. Издательство М.М. Зива, Т-во Типографии А. И. Мамонтова. 1914. Вып. III. 944 с.
12. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. Харьков, 1922 г. 126 с.
13. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. Харьков, 1927 г. 124 с.
14. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие: Методика расследования преступлений: Осмотр места преступления : (Сб. научн. тр.): к 200-летию основания МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва. ЛексЭст, 2003. 519 с.
15. Криминалистика / под ред. А.И. Винберга, С.П. Митричева. Москва: Госюриздат, 1950. Ч. 1. 304 с.
16. Гуткин И. М. Советский уголовный процесс / И. М. Гуткин, Л.А. Мариупольский, И. И. Шереметьев и др. Москва: Госюриздат. 1960. 319 с.
17. Строгович М. С. Уголовный процесс. Москва: Госюриздат, 1944. 280 с.
18. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. Москва. 1951. 512 с.
19. Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: навч. посіб. Макіївка: Графіті, 1998. 104 с.
20. Чаплинська Ю. А. Особливості організаційно-підготовчих заходів до пред'явлення для впізнання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012 № 1. С. 265-272.
21. Арсеньев В.Д. Процессуальная природа опознания. Труды Иркутского государственного университета им. А.А. Жданова. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1956. Т. 17. Вып. 2. С. 198-219.
22. Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии. Москва. Госюриздат, 1955. 84 с.
23. Коновалова В.Е. Тактика допроса в целях опознания: Ученые записки / Харьковский юридический институт. Харьков, 1957. Вып. 9. С. 172-180.
24. Терзиев Н. В. Криміналістическое отождествление личности по признакам внешности. Учебное пособие. Москва. Тип. ВЮЗИ, 1956. 130 с.
25. Цветков П. П. Опознание в стадии предварительного следствия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Л., 1958. 16 с.
26. Кримінально-процесуальний кодекс України: закон України від 28 грудня 1960 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 13 січня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2000. № 10. Ст. 79.
28. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. №№ 9-10, 11-12, 13. Ст. 88. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.